

Gazagystanda name bolýar?

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 24 января, 2025

Gazagystanda name bolýar? GAZAGYSTANDA NÄME BOLÝAR?

2022-nji ýylyň 2-nji ýanwarynda Gazagystanda benziniň gymmatlamagyna garşy nägilelik bildirmek maksady bilen başlan we has soňra başga ugra gönügen jemgyyetçilik wakalarynyň düýp mazmuny näme?

Hakykatdanam Gazagystanda näme bolýar? By tolgunşygy we köçe hereketlerini reňkli ynkylaplara ýa-da «Arap baharyna» meñzedýänler bar, bu meñzetmeler näderejede hakykata golaý? 2022-nji ýylyň 2-nji ýanwarynda başlan tolgunşyklar nädip köce urşuna, topalaňa, hökümeti agdarmaga, edara binalaryny we howa menzilini basyp almaga öwrüldi?

Nursultan Nazarbaýewe kakdyrylyp «Gümüňi çek, carry!» sloganynyň manysy näme? Wakalaryň gidip direjek ýeri nire? Gazagystandaky üýtgeşmeleri eşdenimde, bular we bu ýerde ýazmadık ýüzlerçe sowal serimden geçdi. Maksatlary näme, nämä hyzmat edýärler, täze meýilnama bilen garşyma-garşy galdykmy? Soňra nämüçin Gazagystan we nämüçin edil hazır şeýle bolýar diýip pikirlendim. Bu hereketiň aňyrsynda haýsy güýç we güýçler bar?

Gazagystan tutýan meýdany boýunça Orta Aziýanyň iň uly ýurdy bolşy ýaly, şol bir wagtda-da nebite, gaza, urana we beýleki gymmatly tebigy magdanlara baý ýurt.

SSSR dargandan soň Nursultan Nazarbaýewiň ýolbaşçylygynda modern döwlete öwrülen Gazagystan geosyýasy taýdan kalpgähiň merkezinde ýer Akan ýurtdur.

Ol daşy Hytaý, Pákistan, Hindistan, Russiya we beýleki Orta Aziýa türki respublikalary bilen gurşalan möhüm geografiýada ýerleşýär.

Russiýa bilen Hytaýyň arasynda ýerleşýär we Hazar deñzini erňekleýän ýurduň ýerleşishi beýleki Orta Aziýa respublikalaryny gujaklaýan ýaly görnüş berýär. Mahlasy ol şol döwletleriň çatrygyny saklaýan geofragiýa eýe.

Garaşsyzlygyny gazanan 1990-njy ýylyndan 2019-njy ýyla čenli N.Nazarbaýewiň prezidentligi astynda dolandyryldy, 2019-njy ýylда Nazarbaýew ýerini Kasym-Jomart Tokaýewe berip, özi Howpsuzlyk geňeşiniň başlygy boldy.

Gazagystanyň ilaty 19 million bolup, munuň 70%-i gazak, 26%-i rus, 4%-I dürli etniki toparlardan ybarat. Döwlet dili gazak dili.

Ruslar esasan ýurduň demirgazygynda ýasaýar. Ýurtda adalatly düzgün ýola goýulmandyr. Nazarbaýewiň ýakynlary we belli-belli toparlar ýurduň baýlyklarydyr girdejisine penjesini urupdyrlar we birjigem halkyň aladasyny etmändirler.

Para-peşgeş, korrupsiýa, eden-etdilik, garyplyk, adalatsyzlyk ýurduň etinden ötüp, süňňüne ýetipdir. Halk ýurduň baýlyklaryndan ýeterlik derejede peýdalanyп bilenok.

Bütin bularyň üstüne edenini edip gezýän hökümet urna bolangoň, halk bilen hökümetiň arasy mazaly üzňeleşipdir. Ýurtda halkyň talaplarydyr isleglerini kanagatlandyrmagyň gamyny iýýän ýeke adam ýok.

Russiýa Gazagystany öz atasyn dan galan mellek ýerinden enjoy görenok. Hökümet ätjek her bir ädiminde Russiyanyň razylygyny alýar diýen ýaly.

ABŞ Gazagystany Russiyany gurşap aljak, Orta Aziýany gözegçilik astyna aljak, Päkistan, Owganystan, Hytaý, Gazagystan (muňa beýleki Orta Aziýa ýurtlaryny we Eýrany-da goşup bileris) ugruny eliniň astynda saklajak hem-de Hytaýyň «Guşak-Ýol» maksatnamasynyň öňüni kesjek geosyýasy sebit hökmünde görýär. Şonuň üçinem Gazagystan bilen hyzmatdaşlyk açmak hemmetaraplaýyn alanda ABŞ-nyň bähbidine.

Hakykatdanam hytaý we gazak firmalary Gazagystanda bilelikde iş alyp barýarlar. Nebit we gaz geçirijileri boýunça köp sanly taslamalaryň üstünde işleyärler.

Aýratynam başy Pekinden başlap Londona čenli uzaýan «Täze Ýüpek ýoly» diýilýän demir ýoluň 2500 km-lik bölegi Gazagystanyň üstünden geçýär.

ABŞ Owganystandan elem-tas bolup gaçandan soň, ýaňadandan sebite dolanyп gelmegiň ýollaryny gözleýär. Şol pygyl bilen birnäçe ýurda agyz ursa-da, özüne baza tapyp bilmedi.

– Eýsem, Gazagystanyň ABŞ-nyň gözünde öňe saýlanmagynyň sebäbi nämede we munuň bilen nämäni göz öňüne tutýar?

2019-nyjy ýylda Prezident wezipesine gelen Tokaýew Nazarbaýewden tapawutly syýasat ýöredip, ABŞ-dyr Günbatar bilen ýakyndan hyzmatdaşlyga girdi we olaryň raýat-jemgyýetçilik guramalarynyň alyp barýan käbir işlerine göz ýumdy.

Elbetde, bu ýagdaý öňem ýetde-gütdelikde ýasaýan we korrupsiýadan ýaňa ýagyrnysy öýkenine ýapyşan garamaýak halkyň şol raýat-jemgyýetçilik guramalary tarapyndan oýarylasmagyna we hökümetiň astynyň opurylmagyna şert döretdi.

Hususanam köp wagtdan bäri dowam eden taýýarlyklar netijesinde peýlenen pursat benziniň gymmatlamagy bilen aýtyma geldi we häzirki tolgunşyklar döwleti, Nazarbaýewi, Russiýany nyşanalady.

ABŞ-nyň bu sebitde režimi üýtgetmegi diýmek, Orta Aziýanyň gözegçiligini ele almak we Russiýany gurşap almak diýmegi aňladýar.

Russiýa muňa ýol bermejegi üçin sebite girer, netijede Orta Aziýa uzak wagtlaryň we meýilnamalaýyn haosyň içine gapgarylar, Russiýany Ukraina, Pribaltika, Gündogar Ýewropa, Gündogar Ortaýer deňzi, Liwiýa, Siriýa bilen bir hatarda birnäçe frontda göreşmek mejburyýetinde goýarlar.

Uzak wagta çekjek bu göreş Russiýany ykdysady taýdan kyn ýagdaýa düşürer. Netijede Garadeňizde Russiýany gysmak isleýän ABŞ diýseň gowy artykmaçlyk gazanar.

NATO-dyr araçy güýçler arkaly hem-ä Garadeňiz deltasyny, hem-de Orta Aziýany gözegçilik astyna alan ABŞ özüne esasy howp hökmünde görýän Russiýany bu sebitde gysyşy ýaly, şol bir wagtyň özünde Eýrany-da demirgazykdan Orta Aziýa ýurtlary we günbatardan Türkiýe arkaly gysmagy meýilleşdirýär.

Garadeňizde-de Türkiýäni Russiýa garşı ulanmaga jan edýän ABŞ biziňem gowşak ýerimiz bolan ykdysady çökgünligimizden, garyplykdan, korrupsiýadan we adalatsyzlykdan peýdalanjakdyr. Hytaýy-da ýuwaş oleander öz esasy güýçleri we bu sebitdäki ýaranlary bilen gysmagy meýilleşdirýän ABŞ Hytaý bilen esasy

harby ugurda öz güýçleri bilen gönüden-göni urşa girmezler. Bu ýerdäki uruş ýadro ýaraglarynyň ulanylasmagyny talap etjekdigi we dolulygyna ýok etmäge sebäp boljakdygy üçin by sebitdäki uruş ikitaraplaýyn deňagramlylygy üpjün etmekden aňry geçmez we ýaragly çaknyşyga öwrülmez.

ABŞ Orta Aziýada, Garadeňiz deltasynda we Gündogar Ýewropada wekil ýurtlary we güýçleri (terrorçylykly guramalar we hakynatutma esgerler bilen bir hatarda) ulanyp, gibrid ursuny alyp barmaga synanyşjakdyr.

Elbetde, bütin bu meýilleşdirýän işleri amala aşsa we güýç döredip bilse.

– *Orta Aziýadaky we Gazagystandaky ýagdaýa haýsy ugra gönüger?*

Agzalan çaknyşyklaryň öñi alynsa-da, eýýäm bölünişikleriň we çaknyşyklaryň tohumy sepildi. Mundan soñ sebitde çaknyşyklar we topalaňlar köpelmese azalmaz. Terrorçylykly guramalary-da bu işiň içine sokarlar.

Fergana jülgesi we Orta Aziýa ýurtlarynyň arasyndaky oňsuksyzlyklar sebitde birnäçe ýyla çekjek çaknyşyklaryň sebäbi bolar.

Russiya bu sebitde hemişelik goşun saklamaga mejbür bolar we munuň üstünü dolduryp durar. Türkiýäniň Russiýadır Eýran bilen düşunişmezlikleri dörär we belki-de uruşmaga mejbür ediler.

– *Bularyň barsynyň öñünü almak üçin näme edip bileris?*

Etmeli işimiz aslynda hemiše aýdyp ýören, ýöne hiç amala aşyryp barybermeýän meselerimiz!

Ykdysady kemçiliklerimizi düzetmek gerek! Halkyň talaplaryna üns bermek we kanagatlandyrmak gerek!

Ýurduň baýlyklaryny adalatly paýlamak gerek! Garyplygyň we korrupsiýanyň öñünü almak gerek! Adyl çemeleşmek gerek!

Sebitleýin hyzmatdaşlyklary ýola goýmak gerek!

Aslynda ABŞ-nyň Owganystandan çykmagy bilen başlan we munuň ilkinji sarsgynlarynyň Gazagystanda görülen hem-de belli bir wagtdan soňam şol sebitde asyl sarsgyny başymyzdan geçirmeli döwre gadam basýarys.

Türkié, türk dünýäsi we sebit ýurtlary bolup bu gerimleýin ýykgynçylyga edil düz-sök parçalary ýaly biri-biri bilen baglanyşykly meýilnamalardan düzülen haosa taýynlykly bolmaly. Ýagny kartinany bütewiligine görmäge, dogry çaklamaga mejburdyrys. Ýogsam bolmasa düz-sök parçalarynyň biri-biri bilen baglanyşygyna düşünip bilmeris.

Meniň analizim-ä, bu üýtgeşmeleriň aňyrsynda ABŞ-nyň we Günbataryň raýat-jemgyýetçilik guramalarynyň bardygyny görkezýär.

Uzak wagtlap iş alyp barmalydygyna garamazdan, rus we gazak kontrrazwedkalarynyň bu işlerden bihabarlygy diýseň täsin. Derñemek gerek.

Käbir analizler häzirki tolgunşyklaryň aňyrsynda Russiýanyň ýa-da Hytaýyň eliniň bardygyny öñe sürýär. Russiýanyň Gazagystanyň we Orta Aziýa ýurtlarynyň üstünde ykdysady taýdanam, syýasy taýdanam öňem täsiri güýcli. Şonuň üçinem bu sebitdäki durnuksyzlyk Russiýa üçin uly howp bolup durýar.

Käbirleri Nazarbaýewiň türk nasionalizmi, Türk dünýäsi guramasy ideýasynyň inisiatory bolmagynyň, latyn elipbiýine geçmeginiň Russiýanyň gaharyny getirendigini aýdýar, emma bu mesele Russiýadan has beter ABŞ-dyr Günbatar üçin has uly howp döredýär.

Hytaýa sebitde durnuklylyk gerek. Sebäbi onuň bu ýurtda düýpli maýa goýumlary we söwda geleşikleri bar.

Jemläp aýdanymda, Gazagystanda ýuze çykan we bütün türk dünýäsini gynandyran wakalardan Türkié bolup sapak almak hem-de gelejekde bolup geçmegije garaşylýan üýtgeşmeler babatda taýýarlykly bolmagymyzy üpjün etjek kontrrazwedkany ýola goýmagymyz gerek.

Agzalýan üýtgeşmeler Türkié, Azerbaýjan bilen bir hatarda tutuş Orta Aziýany, Ýakyn Gündogary, Garadeňiziň we Hazar deňiziň ýakasyny, Afrikany, Ortaýer deňzini, Gündogar Ýewropany ýakyndan gyzyklandyrýar.

Strategik derejeden başlap EMS (Esasy maglumat serişdeleri) we kontrrazwedkanyň talaplarynyň dogry kesgitlenmigi hem-de şol bir doğrulykda jogap berilmegi gerek.

Ýogsam taýýarlyksyz üstünizi gapyl basdyrjagymyz

gutulgysyzdyr.

Ysmaýyl HAKKY PEKIN,
Türk Ýaragly Güýçleriniň Kontrrazwedkasynyň öñki başlygy,
ätiýaçdaky general.

07.01.2022 ý.

© The Independentturkish Publisistika